

HÁT GỌI VÍA

TRONG ĐỜI SỐNG VĂN HÓA CỦA NGƯỜI THÁI (THANH HÓA)

LÊ THỊ HIỀN* - NGUYỄN THỊ VIỆT HƯNG**

Tóm tắt: Hát gọi vía được hình thành, phát triển và giữ gìn trong đời sống văn hóa dân gian của người Thái, phản ánh khá sinh động về hiện thực xã hội, lễ tục, con người trong quá khứ, hiện tại và tương lai. Hát gọi vía trong tục làm vía là một hình thức sinh hoạt văn hóa tâm linh có ý nghĩa quan trọng trong đời sống văn hóa tộc người Thái Thanh Hóa. Bài viết phân tích làm rõ những giá trị của hát gọi vía trong đời sống văn hóa của người Thái ở Thanh Hóa nói riêng và cộng đồng người Thái ở Việt Nam nói chung. Điều đó có ý nghĩa thiết thực vào việc bảo tồn và gìn giữ những giá trị văn hóa của tộc người, góp phần xây dựng nền tảng văn hóa Việt Nam tiên tiến đậm đà bản sắc dân tộc.

Từ khóa: hát gọi vía, người Thái, Thanh Hóa.

Abstract: Soul-calling chants have been formed, developed, and preserved within the folk cultural life of the Thai people, vividly reflecting social realities, rituals, and human experiences across time. In the soul-calling ritual, these chants serve as a significant spiritual and cultural practice in the lives of the Thai ethnic group in Thanh Hoa. This article analyzes and clarifies the cultural values of soul-calling chants in the cultural life of the Thai people in Thanh Hoa, and the broader Thai community in Vietnam. The study highlights the importance of preserving these cultural values, contributing to the enrichment of Vietnam's advanced culture imbued with national identity.

Keywords: soul-calling chants, Thai people, Thanh Hoa.

Thanh Hóa là vùng đất đa sắc màu văn hóa. Ngoài người Kinh, Thanh Hóa là nơi hội tụ của nhiều tộc người thiểu số như: Thái, Mường, Mông, Dao, Thổ, Khơ Mú... trong đó người Thái là tộc người chiếm số lượng lớn nhất. Trong quá trình hình thành và phát triển, người Thái đã tạo ra một nền văn hóa dân gian phong phú, đa dạng, mang đậm bản sắc văn hóa dân tộc. Gọi vía là một trong những phong tục độc đáo của người Thái. Người Thái làm vía cho trẻ em mới sinh, làm vía cầu mong cho người ốm đau, bệnh tật; người gặp phải tai nạn, người đi xa nhà lâu ngày, hoặc con dâu về nhà chồng... được dồi dào sức khỏe, an lành, hạnh phúc. Hát gọi vía chính là một phần trong nghi lễ thực hành tín ngưỡng làm vía, là cầu nối giữa thầy mo và vía của người được gọi. Hát gọi vía được hình thành, phát triển và giữ gìn trong đời sống văn hóa dân gian của người Thái, phản ánh khá sinh động về hiện thực xã hội, lễ tục, con người trong quá khứ, hiện tại và tương lai.

1. Hát gọi vía phản ánh thế giới quan và niềm tin vào sự sống của người Thái

Trong đời sống văn hóa tâm linh của đồng bào dân tộc Thái ở Thanh Hóa có những nghi lễ vòng đời mà ai cũng được trải nghiệm, đó là lễ làm vía. Theo quan niệm của người Thái, từ khi sinh ra đến khi trở về với cát bụi, một người Thái phải có ít nhất hai lần được làm vía. Vía trong tiếng Thái là “khoản” (hồn vía). Nghi lễ “làm vía” hay “gọi vía” (hợng khoản) là gọi hồn vía trở về nhà bố mẹ, vợ con, trở về với thể xác, để vía không đi lang thang nơi đất người, nơi bờ suối, bờ sông, bờ vực hay tránh xa các loài vật nguy hiểm trong rừng...

Hát gọi vía chính là những lời ca, những phong tục thể hiện tình yêu thương và niềm tin mãnh liệt vào sự sống của con người và là một tập tục thiêng liêng đầy ý nghĩa. Người Thái có cả bài *Hiệc khoản* để thể hiện đầy đủ về thế giới quan của mình: *Gọi bóng người cho về đến nhà/ Gọi bóng người gọi qua tai trái.../ Người ơi nghe thấy*

không/ Biết ta đang nói không.../ Mời về theo nhà ở ruộng.

Làm vía thực chất là việc động viên, khích lệ người được làm vía để họ phấn chấn, vui vẻ vượt qua những tai ương trong cuộc sống. Một phần ý nghĩa tốt đẹp của làm vía nữa đó chính là sự cố kết, đoàn kết cộng đồng: *Chủ cái áo này thì bị ốm/ Bị đau nhức trong người/ Người ở trên cao thì họ kéo vào/ Áo vắt trên sào họ lại kéo xuống/ Họ phải ôm áo đến nhà thầy/ Vác áo đến nhà mo.../ Vía mới về ở/ Vía rơi ở đâu cũng tự tìm về.*

Người Thái từ khi sinh ra và lớn lên luôn gắn liền với rừng núi, với sông nước. Họ sống dựa vào thiên nhiên và hòa hợp với thiên nhiên. Mỗi quan hệ mật thiết giữa thiên nhiên và con người luôn được thể hiện cụ thể trong lời hát vía: *Bây giờ thì chủ áo này là người đã nuôi chim non/ Mẹ từng chăm bẵm nuôi con/ Họ nuôi con trong nhà/ Giờ đây nuôi con muốn con báo hiệu.../ Bây giờ đi nương mang quả chua về/ Đi ra ruộng phải đùm quả ổi quả phèn về móm cho con.*

Trong sinh hoạt và lao động thường ngày, con người luôn phải đối mặt với thần thiên nhiên cho nên việc có thể bị lạc vía, bị ma rừng ma núi, ma sông suối lấy mất đi vía rất dễ xảy ra. Đối với đồng bào thì vía vô cùng quan trọng và luôn được tôn quý nên nếu để bị lạc mất vía sẽ có thể dẫn đến cái chết cận kề. Họ quan niệm rằng nếu trong quá trình làm việc, lao động sản xuất... mà để lạc đi vía là vô cùng nguy hiểm. Đối với trẻ nhỏ thì vía đang còn non, đang còn yếu ớt và dễ mất nên mỗi khi đi đâu về cũng đều phải gọi vía về theo: *Vía thấy bề vía đến/ Vía thấy áo vía được đi theo.../ Vía rơi ở đâu thì mo ruộng đi lấy về từ chỗ đó/ Rơi ở đâu thì mo già đưa về/ Về theo bố theo mẹ nhà thông gia/ Đi lấy vía có mo già/ Đi lục đi lợi vía về.*

Bên cạnh đó, người ta còn làm vía chúc mừng: một cô gái trước khi lấy chồng sẽ được anh em bên nhà mẹ đẻ làm vía để chúc mừng và tiễn sang nhà chồng, hoặc có thể là vía cho những người đã trưởng thành với quan niệm người trưởng thành hay phải đi làm ăn xa, trong quá trình xa nhà xa quê hương có thể bị lạc mất vía bất cứ lúc nào: *Các vía ơi/ Mời rơi về với tám chiếu đẹp/ Bố mẹ bên thông gia họ mới trải ra đón/ Rơi về sát với chiếu kia/ Bố mẹ bên thông gia họ đến trải chiếu ra mừng/ Chiếu chiếu viền vàng viền bạc trải sẵn để đợi...*

Vì vậy, người Thái phải làm vía và coi trọng vía của người trưởng thành để vía ngày càng cứng cáp hơn. Còn khi một người già sắp qua đời, nghĩa là hồn vía họ sẽ vĩnh viễn rời khỏi cơ thể. Đây là lúc người

ta cần được làm vía để linh hồn không bị lạc lối mà tìm đúng đường trở về với tổ tiên, ông bà. Làm vía là cách con cháu lần cuối được báo hiếu cha mẹ, làng bản tiễn đưa ông bà để hồn vía ra đi thanh thản. Người Thái luôn có niềm tin vào sự sống, có niềm tin nếu vía khỏe mạnh thì con người cũng sẽ khỏe mạnh, nên tục làm vía luôn được tổ chức thường xuyên và trở thành sinh hoạt văn hóa tinh thần không thể thiếu trong đời sống của họ.

2. Hát gọi vía - sự giao kết của vía và thần linh

Trước khi làm vía, người Thái thường chọn ngày lành tháng tốt, cùng với đó, chuẩn bị một cái túi vải dẹt đựng áo của người được làm vía, bởi đồng bào quan niệm vía người ở trong cái áo thường mặc, đặc biệt chú ý không dùng áo có màu trắng để làm lễ. Trong bài hát *Gọi vía*, chiếc áo được nhắc đến như một vật thiêng liêng: *Chủ áo này thì bị ốm, bị đau nhức trong người/ Bây giờ mo đi lấy vía về/ Cúi về theo cái áo đẹp màu đỏ/ Vía thấy cái áo quen vía mới được đi theo mà về.* Hoặc trong bài *Vía thông gia*, vía gắn liền với áo: *Vía thấy cái áo quen vía mới được đi theo mà về.../ Các vía ơi/ Rơi về đây vía cũng đừng ở/ Rơi về đâu vía cũng đừng nhìn lại/ Mời về theo chiếc khăn đẹp/ Về theo cái áo đẹp thường mang theo mình.*

Người Thái quan niệm bất kì bộ phận nào trên cơ thể của con người đều có một loại vía khác nhau, vậy nên vía và con người là hai thể giới thống nhất nhưng không đồng nhất, nói như vậy vì: con người là thể giới của thực tại, thể giới ngoài đời thường có thể cảm nắm, nhìn thấy. Con người gắn với các hoạt động văn hóa và sinh hoạt hằng ngày; còn về mặt vía là thể giới của tư tưởng, thể giới siêu nhiên, vô hình không thể cảm nắm và nhìn thấy được, đồng thời vía cũng gắn với các hoạt động của tâm linh khác nhau. Vía và con người thống nhất ở chỗ đó là hai thành phần không thể tách rời nhau, thiếu vía thì con người sẽ ốm yếu, hơn nữa là dẫn đến cái chết, nếu như thiếu thể xác để trú ngụ vía sẽ lưu lạc nơi trần gian cuối cùng trở thành những linh hồn xấu gây hại cho những người khác.

Người ở trên cao thì họ kéo vào/ Áo vắt trên sào họ lại kéo xuống/ Dưới nhà còn có người trông/ Trong nhà cũng có người trông/ Họ phải ôm áo đến nhà thầy/ Vác áo đến nhà mo...

Vía trong tiếng Thái được hình thành bằng hai hình vị “phi” và “khoản”, trong cách dịch thuật từ phiên âm tiếng Thái sang tiếng Việt nó đã có những độ chênh nhau về nghĩa một cách nhất định. Theo cách dịch thông thường, khi hai tiếng “phi” và “khoản” tách biệt nhau

ra đều mang nghĩa của nó, “phi” trong tiếng Thái nghĩa là ma (linh hồn người đã chết), “khoản” trong tiếng Thái lại mang nghĩa là linh hồn (linh hồn của người còn sống) nhưng khi hai từ này khi được kết hợp với nhau lại mang nghĩa là vía, vì thế vía được cấu thành đầy đủ của yếu tố ma và linh hồn.

Theo quan niệm dân gian linh hồn là dạng tồn tại của người còn sống, người ta gọi linh hồn là “khoản”, khi linh hồn bị mất đi hay lưu lạc ở một nơi nào đó như: sông, suối, bờ cỏ, ngọn cây, vách núi... trong quá trình lao động sản xuất của con người, lập tức người đang khỏe mạnh sẽ mắc một căn bệnh không rõ nguyên nhân như: đau tai, đau mắt, đau bụng, thiếu ngủ... đó là biểu hiện của từng loại vía khác nhau, thế nên nhận thấy những dấu hiệu như vậy của người bình thường, người sẽ tìm đến thầy cúng, thầy mo của Mường đó nhờ “rượng xưa” (mo áo) từ việc làm như vậy sẽ giúp cho bà cúng, ông mo tìm ra được nguyên nhân của căn bệnh là do mất vía nào và tìm ra phương án chữa bệnh.

Vía và thần linh có những mối quan hệ mật thiết với nhau: mỗi con người trong dân tộc Thái quan niệm khi sinh ra là được chuyển kiếp từ trên Mường trời tức là mang linh hồn của thần linh trên thiên đàng chịu sự quản lí của Then (chúa trời), chịu sự nuôi dưỡng của mẹ Báu - người trông coi, chăm sóc những linh hồn chuẩn bị đầu thai đi làm người. Trước khi được đi đầu thai thì những linh hồn ấy sẽ quên hết tất cả những việc đã xảy ra trong mường Báu ấy, nó sẽ đơn thuần chỉ là một sinh linh bé nhỏ chưa hiểu biết gì về thế giới và mang linh hồn của trẻ thơ. Những linh hồn thần linh khi được chuyển kiếp thành người đều sẽ mang những xứ mệnh khác nhau do chúa trời đã sắp xếp từ trước lúc chuyển sinh về hạ giới, có những đứa trẻ đặc biệt hơn sẽ mang sứ mạng là người chăm lo sức khỏe cho bản mường đó chính là những người sau này trở thành mo mường, thầy cúng mường họ là người của Mường Then có sự kết giao vía mãnh liệt với thế giới thần linh và ma quỷ, những người mang sứ mệnh ấy có thể nhìn thấy và giao tiếp với ma quỷ thần linh như những người bạn, người quen hay người xa lạ. Đây là trường hợp của những con người làm sứ mạng bảo vệ sức khỏe và ấm no trong thế giới tâm linh của bản Mường mà họ đang sinh sống. Những người này có giác quan và con mắt tâm linh.

Sự kết giao giữa vía với thần linh phải qua ông mo, bà cúng, với họ, khi dâng lễ vật cho thần linh đều phải rửa tay cho sạch, qua đoạn hát vía này được lặp đi, lặp lại rất nhiều lần trong các bài hát gọi vía: *Có*

bát nước sạch để rửa mặt, có bát nước suối để rửa tay/ Rửa tay đi cho sạch, kì tay đi cho sạch/ Mới phải quay mặt vào mâm cơm đặt giữa, mâm cơm bày ra/ Tay trái mới được bốc cơm, tay phải mới được dùng đũa gắp/ Gắp từ ngoài vào trong lòng mâm.

3. Hát gọi vía - phong tục tập quán trong nghi lễ vòng đời

Làm vía và hát gọi vía theo vòng đời được người Thái rút ra theo nghi lễ vòng đời bằng việc lưu truyền qua những lần làm vía của một con người từ khi sinh ra đến lúc về với tổ tiên ông bà. Bên cạnh đó hát gọi vía còn được chia thành rất nhiều loại khác nhau theo từng giai đoạn của vòng đời và trong từng mốc của vòng đời người Thái phải gọi những loại vía khác nhau nữa không chỉ là vía theo mốc thời gian định sẵn đồng nghĩa với việc đến chỗ nào làm vía, mất vía chỗ nào gọi vía chỗ đó. Như vậy, không phân biệt đàn ông hay đàn bà, không phân biệt tuổi tác, không kể khỏe mạnh hay đau ốm, vía luôn tồn tại trong con người từ khi sinh ra đến khi trút hơi thở cuối cùng. Những thời khắc quan trọng trong đời sống của con người luôn luôn được gọi vía với những mục đích khác nhau.

Trong quan niệm người Thái, mỗi bộ phận trên cơ thể con người đều có một hồn vía. Trong cuộc mưu sinh lên rừng, xuống biển, đi xa, đi gần làm ăn, học hành, chơi đùa có thể một phần vía nào đó đang đi lạc và phải gọi vía về. Có một điều đã thành quy định trong mỗi lễ gọi vía là nhất thiết phải có những chiếc áo của các thành viên trong gia đình đặt vào mâm cúng. Và khi xong lễ gọi vía, mỗi người được buộc một sợi chỉ đen hoặc đỏ để cầu mong sức khỏe, để từ nay vía không đi lạc nữa: *Chủ cái áo này thì bị ốm/ Bị đau nhức trong người/ Người ở trên cao thì họ kéo vào/ Áo vắt trên sào họ lại kéo xuống...*

Khi bị nạn dưới nước, cái khăn, áo cũng được ông mo dùng để tìm gọi vía về: *Mặt trời lặn thì mo mường đi lấy vía bị lạc, này nhé/ Mặt trời vào trong mây thì mo sẽ đi lấy vía về với nhà/ Mới về theo chiếc khăn đẹp/ Về theo cái áo đẹp thường mang theo mình/ Bây giờ vía mới về nhiều/ Vía mới về ở/ Vía rơi ở đâu cũng tự tìm về.*

Làm vía theo nghi lễ vòng đời là tuân thủ theo quy luật sinh - lão - bệnh - tử, từ khi đứa bé được sinh ra phải được gọi vía để trở thành một linh hồn sống được thần linh và tổ tiên công nhận, trong chặng này đứa trẻ còn phải làm vía đến khi trưởng thành lúc đó đứa bé được tính là người đủ tuổi lấy vợ gả chồng (lần này là làm vía hẹn lấy chồng, lấy

vợ). Đến khi con người bước sang độ tuổi trung niên là làm vía “hẹn khớp” (vía trước khi về già) và cuối cùng khi con người mất đi lần làm vía này được tổ chức trang trọng nhất để vía của người mất được siêu thoát lên Mường Trời để luân hồi chuyển kiếp.

Từ khi mới chào đời, lễ cúng vía đầu tiên cho một đứa trẻ sơ sinh trong ngày đặt tên. Trong ngày lễ này đứa trẻ sẽ được gửi gắm cho thần linh và những phần vía của mình, nhờ cậy những đấng siêu nhiên trông coi cho con người vừa mới sinh ra kia sẽ được trọn đời khỏe mạnh, may mắn. Người mẹ nuôi con bằng tình yêu, bằng sự chăm sóc ân cần, bằng hương vị của các cây, quả trong rừng mang về cho con. Điều này thể hiện khá cụ thể và sinh động trong bài *Vía nuôi con*: *Bây giờ thì chủ áo này là người đã nuôi chim non/ Mẹ từng chăm bẵm nuôi con/ Họ nuôi con trong nhà/ Giờ đây nuôi con muốn con báo hiếu/ Thương con muốn con báo đáp công ơn/ Hối còn nhỏ váy đẹp được làm/ Cái nôi đẹp làm cũng dành cho con/ Bây giờ đi nương mang quả chua về/ Đi ra ruộng phải đùm quả ổi, quả phèn về mớm cho con.*

Việc làm vía và hát gọi vía xuất phát từ những ốm đau của con người trong cuộc sống sinh hoạt hằng ngày và theo mốc của vòng đời. Gọi vía giúp cho người được làm vía có cuộc sống khỏe mạnh hơn, có vía mạnh hơn đỡ bị xâm hại bởi các loại ma quỷ. Trong cuộc sống người Thái phải có đầy đủ các loại vía con người mới có cuộc sống khỏe mạnh, vui vẻ. Có những quan niệm khác nhau khi hiểu về gọi vía của người Thái có người cho rằng: nó đơn thuần chỉ là một cách chữa bằng mẹo, giúp kích lệ động viên tinh thần của người bị bệnh. Đó là cách hiểu phiến diện của một bộ phận trong cộng đồng, mỗi tộc người mỗi dân tộc sẽ có những những phong tục khác nhau trong việc chữa bệnh và hát gọi vía của người Thái được đồng bào trong tộc người quan tâm và sử dụng nhiều nhất. Hát gọi vía là món ăn tinh thần, là văn hóa của người Thái nói riêng và đồng bào người Thái nói chung.

Người Thái làm vía trong nhiều trường hợp, đặc biệt con dâu mới về nhà chồng hoặc trẻ mới sinh đều được làm vía để báo cáo với tổ tiên gia đình có thêm thành viên mới với cầu mong phù hộ độ trì cho con cháu luôn mạnh khỏe. Vì vậy, trong phong tục hôn nhân, khi con cái trưởng thành gia thất, hai bên thông gia cũng sẽ tổ chức lễ gọi vía cho dâu, rể của họ. Bài *Vía thông gia* thể hiện rõ nghi lễ cưới xin của người Thái: *Thách cưới, xin về, trái chiếu, đón dâu... Các vía oi/ Rơi về đấy vía cũng đừng ở/ Rơi về đâu vía*

cũng đừng nhìn lại/ Mời về theo chiếc khăn đẹp/ Về theo cái áo đẹp thường mang theo mình/ Về theo bố theo mẹ bên thông gia này/ Về mo già lấy vía lục vía về/ Về mới được vỗ chân bước lên cầu thang/ Các vía bước lên cầu thang đẹp/ Mời buông mình lên cầu thang cuốn khăn đẹp...

Mỗi tục làm vía, hát vía đều mang theo các phong tục của người dân nơi đây. Đó là tín ngưỡng thờ thần, là tín ngưỡng dâng lễ vật cúng tổ tiên, là các nghi lễ trong hôn nhân, ma chay... Với họ, mỗi lần gọi vía, là mỗi lần tâm được an yên, được che chở, bảo vệ từ đó mà khỏe mạnh và thêm yêu cuộc sống hơn.

4. Kết luận

Như vậy, trong quá trình hình thành và phát triển lịch sử, người Thái ở Thanh Hóa đã tạo nên những phong tục tập quán mang đậm bản sắc văn hóa dân tộc. Một trong những phong tục tập quán độc đáo đã theo dòng lịch sử, gắn bó với đồng bào người Thái đó chính là tục làm vía và hát gọi vía. Hát gọi vía trong tục làm vía là một hình thức sinh hoạt văn hóa tâm linh quan trọng trong đời sống văn hóa tộc Thái ở Thanh Hóa. Người Thái Thanh Hóa tìm thấy ở tục làm vía và hát gọi vía cả một thế giới tinh thần của mình với bao nhiêu cách cảm, cách nghĩ, cách nhìn nhận, ứng xử về con người và thiên nhiên vạn vật xung quanh. Làm vía chính là thời gian để người thân trong gia đình, họ hàng động viên, khích lệ người được làm vía để họ phấn chấn, vui vẻ vượt qua những tai ương trong cuộc sống. Gạt đi những hủ tục còn ít nhiều rơi rớt, phần tốt đẹp của phong tục này chính là sự cố kết cộng đồng, thắt chặt hơn tình cảm anh em, tình cảm xóm giềng. Chính điều đó tạo nên giá trị vững bền trong đời sống văn hóa tinh thần của người Thái hiện nay ■

L.T.H-N.T.V.H

Tài liệu tham khảo

1. Phạm Xuân Cừ, Phạm Văn Thư, *Người Thái ở huyện Quan Sơn, tỉnh Thanh Hóa trên lộ trình phát triển bền vững*, Kỷ yếu Hội nghị quốc gia Thái học Việt Nam lần thứ VII, 2015.
 2. Nguyễn Văn Hòa, *Báo vía trần gian và báo vía mừng trời*, Nxb Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội, 2013.
 3. Tô Tuấn, *Tục làm vía của người Thái Tây Bắc*, *vovworld.vn*, 1-2-2018.
 4. UBND huyện Quan Sơn, *Địa chí huyện Quan Sơn*, Nxb Thanh Hóa, Thanh Hóa, 2016.
- Ngày Tòa soạn nhận bài: 1-3-2025; Ngày phản biện, đánh giá, sửa chữa: 20-3-2025; Ngày duyệt đăng: 24-4-2025.*